

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2022.01.115>

УДК 81'367.332+81-13(075.8)(093)

К. Д. КАРУНИК, кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри педагогіки, філософії та мовної підготовки,
Харківська медична академія післядипломної освіти
вул. Амосова, 58, м. Харків, 61176
E-mail: karunyk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3157-7833>

СТУДІЯ ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ ТА ЇЇ НЕПРОСТА ІСТОРІЯ

У розвідці простежено перипетії довкола трьох версій тексту Ю. Шевельова про синтаксис простого речення (київській 1951 р., мюнхенській 1951 р. і гаазькій 1963 р.) на матеріалі листів з архівів Ю. Шевельова, І. Борщака та К. ван Схонефелда. Аналіз численних рецензій на всі три видання дає змогу додатково дослідити сприйняття тексту Ю. Шевельова радянськими синтаксистами, еміграційними інтелектуалами та американськими славістами, з'ясовуючи відмінності граматичної традиції та методологічні особливості.

Ключові слова: синтаксис української мови, просте речення, синтаксична традиція, структурний підхід

1. Вступ

Мовознавчий доробок Ю. Шевельова репрезентовано такими монографічними виданнями, як *Історична фонологія української мови* (1979 — англійський текст; 2002 — український переклад), *Внесок Галичини у розвиток української літературної мови* (1949; перевидання — 1966, 1996, 2003; 1975 — німецький переклад), *Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900—1941): Стан і статус* (1989 — англійський текст; 1987, 1998, 2008 — український переклад). У ділянці історії української мови та загалом славістики його публікації годі обійти увагою. Проте малознаним іще він залишається як синтаксист. Допіру в Україні перевидано лише книжки *До генези називного речення* та *Нарис сучасної української літературної мови* (обидві 2012), а також перекладено статтю *Історичні перипетії однієї*

Цитування: Карунік, К. Д. (2022). Студія Юрія Шевельова *Просте речення та її непростя історія*. *Українська мова*, 1(81), 115—134. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2022.01.115>

синтаксичної конструкції у східнослов'янських мовах: Безособові речення на -но/-то із знахідним відмінком додатка (Вакуленко, 2014, с. 126). Та найповніша його студія в цій галузі *The Syntax of Modern Literary Ukrainian: The Simple Sentence* (1963) [= Синтаксис сучасної української літературної мови: Просте речення] практично випала з контексту української граматичної науки. Ця прогалина утворилася з низки причин: оприлюднена англійською мовою, вона давно стала раритетним виданням, а крім того, мова оригіналу може утруднювати цілковите проникнення в її зміст. Із цитованої вище статті Сергія Вакуленка може скластися враження, що йдеться про переклад довоєнного тексту Шевельова, виданого в УРСР 1951 р. (там само, с. 120). Чи це справді так?

2. Первісна версія простого речення Ю. Шевельова

Синтаксичні студії були етапними в науковому зростанні Ю. Шевельова. Об'єктом його дослідження невдовзі по завершенні аспірантури стали питання простого речення (Шевельов, 2001, с. 269—270). Почасти цьому посприяв його наставник Леонід Булаховський: як редактор колективного двотомного *Курсу сучасної української літературної мови*, запланованого Академією наук УРСР в 1940 р. (Сапегін, 1940, с. 32—33), він доручив своєму вихованцеві підготувати розділ про просте речення (Шевельов, 2001, с. 272). Уже навесні 1941 р. Ю. Шевельов подав рукопис до редакції, але друк підручника затримався на ціле десятиріччя.

У 1943 р., під час утечі на Захід, Ю. Шевельов на якийсь час зупиняється у Львові, де з рук старшого колеги, українського представника Празького лінгвістичного гуртка Василя Сімовича отримує машинопис свого розділу про просте речення, надісланий тому на рецензію ще напередодні німецького наступу (Шевельов, 2001, с. 196, 273). Крім того, В. Сімович уплинув і на формування Ю. Шевельова як мовознавця європейського кшталту, посвятивши його в тонкощі структурної лінгвістики, взорованої на *Курс загальної лінгвістики* Фердинанда де Сосюра та розвинутої в Празькому лінгвістичному гуртку (пор. Карчук, 2016, с. 166). Це спонукало неофіта в структуралізмі переглянути свій рукопис і застосувати, де можна, саме цей науковий підхід.

Ішлося, властиво, про другий примірник машинопису, тоді як перший залишився у видавництві. Перебуваючи в евакуації в Уфі, Л. Булаховський звертається в червні 1942 р. до тодішнього заступника голови Ради Народних Комісарів УРСР Федора Редька з проханням розшукати й переслати йому тексти розділів, які лежали у видавництві *Радянська школа*. У цьому листі він серед іншого наводив прізвища всіх перших авторів, залучених до видання.

«Вельмишановний Федоре Андрієвичу!»¹

Знаючи Вашу постійну увагу до інтересів української науки, беру на себе сміливість потурбувати Вас в питанні, як мені здається, серйозного для

¹ Лист цитуємо згідно з авторським рукописом.

неї значення. [...] Перед нами тепер важливі завдання скласти вже не порівняно короткий нарис української мови, який нами складений, а підручники для вищої школи. Зробити це в сьогоднішніх уфімських умовах неможливо. І ось я звертаюсь до Вас в надії, що Ви ласкаво допоможете нам.

В середині червня минулого року був закінчений і передрукований на машинці двохтомний курс української мови для вузів (щось коло 50 друкованих аркушів), складений за моєю редакцією робітниками Інституту мовознавства Академії. Деякі частини цього курсу в жовтні були в Харкові в видавництві «Радянська школа». Якщо при евакуації з Харкова видавництво ці матеріали вивезло, то дуже прошу дати йому Ваше розпорядження, щоб ці матеріали були вислані нам. [...] Оскільки це може мати значення для розшуків, подаю прізвища авторів: «Фонетика» — Москаленко, «Морфологія» — Губаржевський, «Лексика і фразеологія» — Мустяца, «Синтаксис простого речення» — Шевельов, «Синтаксис складного речення» — Вержбицький, «Порядок слів» — Масальський, «Діалектологія» — Москаленко» (Булаховський, 1942, арк. 1).

У 1951 р. видавництво *Радянська школа* видрукувало довгоочікуваний і вже давно потрібний філологам двотомний *Курс сучасної української літературної мови* за редакцією директора Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР Л. Булаховського. Перший том *Курсу* охопив розділи про фонетику, лексику й морфологію сучасної української мови; другий том давав відомості з синтаксису простого та складного речення. У кінцевій версії розділи Артема Москаленка, Ігоря Губаржевського та Павла Мустяци (згаданих у листі Булаховського) заступлено іншими матеріалами — Миколи Наконечного, Василя Ільїна та Петра Горєцького відповідно²; текст Шевельова оприлюднено *sine nomine* з приміткою «Опрацював за матеріалами Інституту мовознавства Академії наук УРСР Л. А. Булаховський» (Шевельов, 1951, с. 5); *Порядок слів в українській мові* Володимира Масальського з'явився окремим виданням ще перед виходом *Курсу* (Масальський, 1948). Цього останнього розділу в двотомнику й немає, натомість у заключній частині *Простого речення* подано стислі спостереження над словопорядком, які не мають жодних перегуків ні з публікацією В. Масальського, ні з пізнішими версіями тексту Ю. Шевельова (пор.: Шевельов, 1951, с. 134—141; Шерех, 1951, с. 139—148; Shevelov, 1963a, с. 30—31, 132—133, 227, 305—306, 308—309). Можна здогадуватися, що причиною додаткової затримки двотомника було переписування кількох

² Позаяк І. Губаржевський емігрував (як і Ю. Шевельов), і про це напевно знали в УРСР, поява розділу під його прізвищем була б недоречною в радянському підручнику. Натомість П. Мустяца зазнав був нагінок як редактор «шкідницького» й вилученого з обігу нашвидку *Російсько-українського словника* (1937), проголошеного «нахабною, контрреволюційною агітацією» та «ворожою бреднею» (Вадимов, 1937). Подібно ж і А. Москаленко «заплатив кар'єрним падінням» як недавній активний прихильник маррівського вчення про мову: після втручання Йосифа Сталіна (20 червня 1950 р.) у т. зв. «лінгвістичну дискусію» на сторінках *Правди*, марристи, як російські, так і українські, стали об'єктом нещадної (хоч і вибіркової) критики (Каруник, 2019, с. 114—115).

розділів наново та вимушене пристосування до нових ідеологічних обставин, пов'язаних із тодішнім пропагуванням «сталінського вчення про мову» (Василенко, 1952, с. 140—141, 148; Кротевич, 1952, с. 101).

Видання вітано декількома рецензіями в українській і російській періодиці: «З'явився, нарешті, довгожданий — солідний курс сучасної української літературної мови, посібник, потрібний для педагогів і спеціалістів-філологів, для студентів вищої школи і аспірантів» (Чередниченко, 1952, с. 76). Розділ *Просте речення* Іван Чередниченко окреслив як «глибоко науковий опис основних рис синтаксичної будови української мови в широкому обсягу, якого українська граматики досі не знала» (там само). Методичною вадою він назвав розгляд у тому самому параграфі, крім речень називних і неповних, ще й еквівалентів речень — так, ніби сукупно їх «можна вважати явищами одного граматичного порядку»³. Не погоджуючись із такою класифікацією, рецензент закидав авторові завелику увагу до називного речення, що його в *Курсі* «розглядається досить детально» — на відміну від неповного, якому «приділено лише 15 рядків» (там само, с. 77). Схожий докір прозвучав і від Івана Василенка (Василенко, 1952, с. 150). З уже повоєнної студії Ю. Шевельова про називне речення довідуємося, що ці три типи речень (називні, неповні й еквіваленти речень) він уважав за подібні природою та генезою (Шерех, 1947, с. 61—62). Керуючись цією логікою, Ю. Шевельов подав разом розгляд неповних і називних речень на підставі їхньої структурної тотожності. Рецензенти закидали авторові й не завжди послідовне, з суто граматичного погляду, трактування синтаксичних явищ, додаючи ухили то в бік семантичних, то психологічних підходів (Василенко, 1952, с. 150; Кротевич, 1952, с. 108). Бракувало в *Курсі*, на їхню думку, повної бібліографії та принагідних зіставлень — бодай десь — із російською мовою (Василенко, 1952, с. 148; Кротевич, 1952, с. 110; Чередниченко, 1952, с. 79).

Наприкінці 1950-х рр. *Курс* за ред. Л. Булаховського визнано «найбільшим досягненням у справі науково-педагогічного вивчення фонетичної і граматичної будови української мови» (Основні проблеми, 1959, с. 62). Та з огляду на численні зауваження рецензентів (Булаховський, 1958, с. 5—6) і на пропозиції щодо його перевидання (Василенко, 1952, с. 150; Чередниченко, 1952, с. 76—77), постало питання про перегляд і друк виправленої та поліпшеної версії. Тоді ж таки посипалася гостра критика на новий російський академічний синтаксис, огуджений за еkleктичність викладу й застарілу методологію, — тож і російську граматику вимагалось ґрунтовно переробити (Іванова, 1955). У цій дискусії чільний російський мовознавець Віктор Виноградов спробував ославити нібито віджилий уже традиційний підхід до трактування речення на при-

³ В академічному *Синтаксисі* 1972 р. цю тотожність усунуто: номінативні речення віднесено до групи односкладних простих речень, а називні визначено як підтип номінативних (Білодід, 1972, с. 261), тоді як неповні речення, за класифікацією Петра Дудика, автора цих розділів, творять самостійну групу, куди входять еквіваленти речень і приєднувальні конструкції (там само, с. 257—309).

кладі *Курсу* Л. Булаховського: пропонуване в розділі Шевельова визначення, на його переконання, наражало автора на теоретичні заблуди (пор. Виноградов, 1954, с. 20). Зважаючи на таку зливу критики, у збірці *Дослідження з синтаксису української мови* (Булаховський, 1958, с. 4–5) й у плані Інституту мовознавства на 1960-й рік (*Основні проблеми*, 1959, с. 68) навіть анонсовано виправлене перевидання *Курсу* Л. Булаховського (спільно з Іваном Білодідом і Віталієм Русанівським).

Щойно в 1969–1973 рр. Інститут мовознавства випустить новіший і більший обсягом п'ятитомник *Сучасна українська літературна мова* за редакцією І. Білодіда. Простудіювавши його синтаксичний том, оприлюднений 1972 р., канадський славіст Джон Барнстед (свого часу студент Ю. Шевельова) знайшов там чимало вад і спрощень супроти *Курсу* 1951 р., а також зауважив, що частину матеріалу навпростець переписано звідти ж, — річ припустима хіба для жанру шкільної граматики, та аж ніяк не для академічного видання. Забагато, як на оглядача, в білодідівському *Синтаксисі* приписів нормалізаторського порядку без належного аналізу мовних явищ (Barnstead, 1977, с. 19–21). Тим-то підручник 1951 р. й надалі не втрачав своєї популярності та вважався «кращим з посібників для вищої філологічної школи», він практично «став науковою основою для всіх інших вузівських посібників і підручників з української мови, що ними користуються зараз студенти-філологи» (Плющ, 1971, с. 386).

Через те, що в примітці до розділу *Просте речення* вказано ім'я Л. Булаховського, деякі українські синтаксисти (напр., Борис Кулик, Анатолій Мойсієнко) приписували авторство саме йому (див. Каруник, 2012, с. 4). І лише завдяки появі спогадів Ю. Шевельова в Україні ім'я справжнього автора нарешті вочевиднилося: «1939 року [...], після того як вибрано до Академії Наук у Києві Булаховського й Білецького, дано їм доручення скласти групи відповідних науковців, щоб вони колективно написали докладні підручники для університетських студентів — української мови і історії української літератури. [...] Для підручника мови Булаховський доручив мені скласти розділ про синтаксис простого речення» (Шевельов, 2001, с. 272–273).

3. Шевельовський *Синтаксис* за кордоном

Під ту саму пору в Мюнхені виходить наукова праця Ю. Шереха (Шевельова) *Нарис сучасної української літературної мови*, де також є розділ про просте речення (Шерех, 1951, с. 71–99), який багато в чому спирається на розвідку, написану в Харкові ще 1940 р., а численні уступи достоту збігаються з київським текстом. Любомир Белей запевняв, що розділи про просте речення в обох виданнях 1951 р. — «практично ідентичні» (Белей, 2012 с. 13). Мюнхенське видання, щоправда, посутньо відрізняється застосованою в ньому методою: тут Шевельов уповні сперся на структурний описово-синхронний підхід до мови, угрунтований у «модерних мовознавчих критеріях і методах досліджу» (Рудницький, 1952, с. 26),

лишивши осторонь психологічний аспект (пор. Бойко, 1952, с. 305). Та й ілюстративний матеріал значно розширено прикладами з заборонених в УРСР письменників.

Численні рецензії на Шерехів *Нарис* (Бойко, 1952; Борщак, 1953; Рудницький, 1952; Чапленко, 1952; Matthews, 1952) засвідчили, з одного боку, цікавість до описових студій, а з другого, — незаперечний попит на таку лектуру, особливо в колах української еміграції. Приміром, історик-українознавець Ілько Борщак схвально відгукнувся про книжку та її методу: «Майже на ста сторінках (71—161) синтакси, цієї занедбаної ділянки в слов'янському мовознавстві, Ю. Шерех приносить силу нових і здебільшого цікавих зауваг, заснованих на багатющому фактичному матеріалі, що з них майже кожна заслуговує на роздумування» (Борщак, 1953, с. 727—728). Власними враженнями від книги він поділився й листовно: «Ви таки нарешті дали те, що так було давно потрібно» (Борщак, 1951—1955а, Борщак до Шереха 24.01.1952), а згодом узагальнив: «це праця епохіальна (sic!) для українознавства закордоном» (там само, Борщак до Шереха 10.03.1952).

Спинятися на цьому Ю. Шевельов не став. Наступним кроком мало бути оприлюднення його студії про синтаксис простого речення німецьки. До перекладу Ю. Шевельов залучив мюнхенського славіста Ервіна Кошмідера, який часом мав неабиякі труднощі з інтерпретацією прикладів і щиро дивувався: «Чи це випадок, чи вся Ваша література така глибоко сільська, можна б сказати, навіть сільськогосподарська! Всякі там люшні, чепіги, підсвинки... Цих слів нема в моєму лексиконі, мені важко підшукувати їхні німецькі відповідники. Нічого подібного я не мав у творах тих слов'янських літератур, які я найкраще знаю» (Шевельов, 2001, с. 273). Завершивши переклад 1948 р., Е. Кошмідер додав до тексту такий коментар: «Ця робота, написана з вичерпним і доглибним знанням української мови, як з історичного, так і з діалектологічного поглядів по суті має до діла з літературною українською мовою та спирається на знання синтаксичних праць із європейських мов і тим також викликати цікавість не українців, ба більше, не славістів. Щождо славістів, розвідка — цінна й цікава авторовою засадою ніколи не обминати найскладніших проблем і дошукуватися відповідей на питання, що їх розв'язка заледве знайдеться в сучасних синтаксичних студіях» (Schooneveld, 1952—1963, Shevelov to Schooneveld, November 18, 1955). Український Вільний Університет, оплативши роботу перекладача, планував і видрукувати книгу Ю. Шевельова, однак через грошову реформу в Німеччині «нічого з цього проєкту не вийшло за браком коштів» (Shevelov, 1963а, с. 7; пор. Наконечна, 1954; Шевельов, 2001, с. 273). Перекладачка інших розвідок Ю. Шевельова німецькою мовою Ганна Наконечна скрушно повідомляла українців за кордоном: «Більша праця проф. Шереха “Синтакса української мови” лежить у перекладі на німецьку мову вже від 1948 року і ще не знайшла свого видавця. [...] “Синтакса” має загальномовознавчу вагу, і дуже шкода, що гроші видають на різного роду

сумнівної вартости, а то й зовсім безпотрібні брошурки, замість видати оцю солідну наукову працю, з якою мусіли б числитися чужі мовознавці» (Наконечна, 1954).

У 1952 р. Ю. Шевельов перебрався до Америки, не полишаючи задумів щодо друку книжки на Заході. Скоро він довідається про оприлюднення свого ще довоєнного тексту в Києві: «Сенсаційна новина. У статті Віноградова в “Вопросы языкознания” 1, 1954 є 5 цитат⁴ з “Курсу сучасної укр. літ. мови” [...]. Усі 5 цитат — мої. Отже, вони видали рукопис, що я написав перед війною і що лишився в них. Кортить довідатися, під яким прізвиськом. Але писати про це не варт, щоб не пошкодити Булаховському» (Борщак, 1951—1955b, Шерех до Борщака, 11 червня 1954).

Згодом його колега з Гарвардського університету Віктор Вайнтрауб звернувся до Корнеліса фан Схонефелда, редактора серії *Slavistic Printings and Reprintings* [= Славістичні друки та передруки] у гаазькому видавництві *Mouton & Co* з порадою надрукувати монографію Ю. Шевельова по-німецьки (Schooneveld, 1952—1963, Weintraub to Schooneveld, November 2, 1955). На той час *Мутон* уже мав славу поважної й успішної фірми, що спеціалізувалася на мовознавчих виданнях — це був фактично все-світньо знаний бренд. Відповідаючи на лист редактора з приводу можливого друку в *Мутоні* його синтаксичної студії, Ю. Шевельов прокоментував деякі зміни в тексті: «Я розширив його та повилучав ті цитати, котрі є обов'язковими для Радянського Союзу, але зайвими для адекватного оцінювання матеріалу. З другого боку, я подавав зразки з українських письменників, у Радянській Україні заборонених. Сподіваюся, що мені вдалося зробити книжку об'єктивною та вільною від будь-яких ухилів, властивих зокрема публікаціям в СРСР». Мовознавець зізнавався, що ця книжка була для нього частиною його минулого, а тому він не ставив би її так само високо, як той-таки Е. Кошмідер (там само, Shevelov to Schooneveld, November 18, 1955). К. фан Схонефелд, звернувшись по субсидію до нью-йоркського Комітету для підтримки фундаментальних слов'янознавчих студій (Committee for the Promotion of Advanced Slavic Cultural Studies), узяв рукопис у роботу.

Видавництво вже заходжувалося друкувати монографію по-німецьки (рис. 1) в 1956 р. (пор. Лучук, 2018, с. 59), як раптом Комітет відмовляється фінансувати цей проєкт, а його очільник, Роберт Вассон, перепрошує, мовляв, «ми тепер обмежуємось субсидуванням [...] лише видань англійською та слов'янськими мовами. Маючи на думці, що лєвова частка наших коштів має йти на англійські друки, було б немудро вкладатися в німецькомовну продукцію» (Schooneveld, 1952—1963, Wasson to de Ridder, October 18, 1956). К. фан Схонефелд не відступився та постановив перекласти й видати книжку англійською мовою, діставши від Комітету фінансування на переклад, а вже сам друк *Мутон* мав здійснити власним коштом (там само, Schooneveld to Wasson, March 11, 1957).

⁴ Див. Віноградов 1954, с. 10, 20.

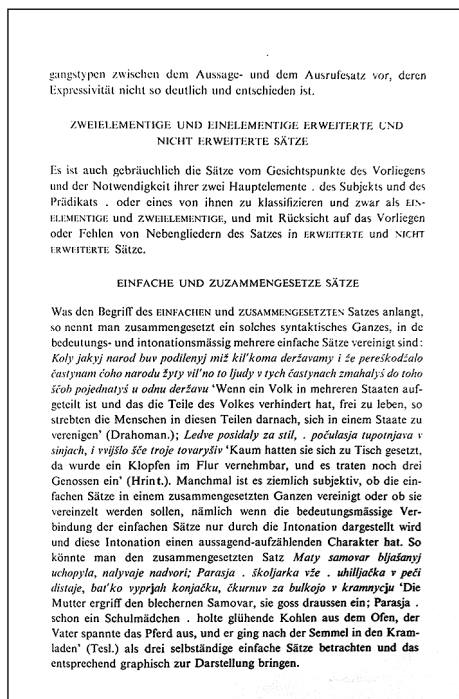
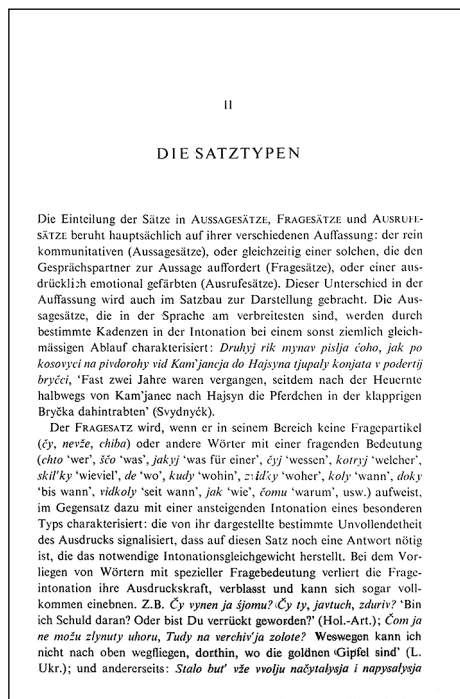

Рис. 1. Пробні гранки Синтаксису сучасної української літературної мови: Просте речення Ю. Шевельова в німецькому перекладі (Schooneveld, 1952—1963)

Перекладачем Ю. Шевельов обрав Юрія Луцького, з яким уже мав досвід співпраці (Лучук, 2018, с. 79). Над перекладом той працював від січня до вересня 1957 р. (Schooneveld, 1952—1963, Shevelov to Schooneveld, October 6, 1957; Лучук, 2018, с. 107). Легко йому давалися численні речення-прикладні, на що Ю. Шевельов відгукувався з піднесенням: «Приклади загалом перекладені дуже добре, часом вившукано» (Лучук, 2018, с. 109). Та синтаксична термінологія стала для перекладача каменем спотикання. Не раз автор радив йому користуватися словником лінгвістичної термінології Жуля Марузо та бодай погортати англійські шкільні граматики (там само, с. 69—71, 77, 109), а низку термінів одразу понадписував у самому тексті (там само, с. 71). Дискусії між ними далі точилися щодо перекладу таких ніби й простих понять, як *член речення, прилягання, словосполучення, одноелементне / двоелементне речення, займенник-присудок, означення, ряд, звертання*. Здаючи собі справу з російського походження своєї термінології, як і самої синтаксичної теорії, відмінної від західної традиції, Ю. Шевельов застерігав Ю. Луцького, що деякі терміни доведеться кувати самому, «бо їх нема в англійській мові, вони — мої власні — наприклад, одно- і двоелементне речення, називне речення, прилягання тощо» (там само, с. 71; пор. с. 103). То ж навіть у передмові Ю. Шевельов уважав за належне попередити читачів про ці вимушені терміни-новотвори (Shevelov, 1963a, с. 11). Інша річ, що обом не надто кортіло дошукуватися англійських відповідників по різних граматиках:

Ю. Луцький квапився виконати замовлення, потребуючи «деяких екстра-грошей», а Ю. Шевельов прохопився: «однаково я цієї праці своєї не люблю і з неї вирис» (Лучук, 2018, с. 79). Важливішим для мовознавця було дотримання в перекладі структурного підходу до граматики й до мовної норми, тому він пояснював перекладачеві: «я намагався скільки можна розчистити текст від психологічних і суб'єктивних висловів. Якщо Ви будете окремі пасуси⁵ перекладати вільно, прошу Вас уникати також зайвих апеляцій до психологічних і суб'єктивних висловів» (там само, с. 71—72).

Поки Ю. Шевельов переглядав англійський переклад восени 1957 р. (у поспіху Ю. Луцький позалишав чимало прогалин (там само, с. 116—129)), виникла нова причина відкласти друк монографії: чільний славіст Гарвардського університету Роман Якобсон попередив автора й мутонівського редактора про можливі небажані наслідки від виходу шевельовської книги через її схожість із текстом, оприлюдненим у *Kurci* Л. Булаховського (Shevelov, 1953—1974, Schooneveld to Shevelov, November 11, 1957). Тож Ю. Шевельов мусив з'ясувати К. фан Схонефелдові: «Мені стало відомо цієї весни, що перший варіант мого тексту вийшов був у Києві як розділ у колективній праці з сучасної української мови. Саме я й повідомив про це професора Якобсона, висловивши власний сумнів, чи за таких умов коректним буде друк мого тексту. З цієї причини я попросив професора Штільмана⁶ з Колумбійського університету, коли він поїхав у червні 1957 р. до Києва, знайти ту книжку та розказати мені про неї. [...] Від нього я маю копію титульної сторінки та змісту. Проф. Булаховський ніде не згадується в книзі як автор мого тексту. Там лише сказано, що він “зредагував книгу за матеріалами Інституту мовознавства”. Це переконало мене в тому, що можна готувати до друку мій текст, себто пізнішу й грунтовно перероблену (підкреслення Ю. Шевельова — К. К.) версію мого тексту, виданого в Києві» (Schooneveld, 1952—1963, Shevelov to Schooneveld, November 29, 1957). І далі він наполягав, що поява його оновленого синтаксису не давала підстав для підозр у науковій несумлінності: «Закиди щодо плагіату виключаються наведеною вище цитатою, в якій мова йде про редагування, а не про авторство. Ба більше, теперішня версія відбігає істотно від першовзору, отже ті, хто нічогосінько не знають про зміни, до яких я вдався, списуватимуть відмінності на того “редактора” [...].

Політичний підтекст — також непомислений. Сам підхід настільки неподібний у двох варіаціях, що якби навіть хтось порівняв їх, то побачив би, що вони можуть збігатися в деяких визначеннях або прикладах, але за своєю суттю вони засадничо відмінні. У такому разі зумисну “советизацію” тексту слід визнати за редактором (тобто за Л. Булаховським — К. К.)» (там само).

⁵ Від лат. *passus* ‘уривок’.

⁶ Леон Штільман обіймав посаду завідувача кафедри слов'янських мов у Колумбійському університеті, де з 1954 р. працював Ю. Шевельов.

У своїх спогадах Ю. Шевельов запевнятиме, що його текст у радянському підручнику «був надрукований без жадних змін хоч би в одному реченні або прикладі. Тільки раз два параграфи поміняно місцями» (Шевельов, 2001, с. 274). Насправді київське видання містить незначні втручання, найімовірніше редакторські: впадають в очі, приміром, посилання на книжку В. Виноградова 1947 р. чи на статтю Л. Булаховського 1942 р. (Шевельов, 1951, с. 56, 113), а також приклади з повоєнної літератури (там само, с. 21, 28, 37, 54, 57, 77, 89, 112, 116). Паралельно й Ю. Шевельов порядно перекроїв свій текст — «у підсумку, робота помітно поліпшала. Усунено недоладну риторичку, збільшено загальний обсяг, додано приклади з текстів українських письменників, декотрих визнаних, і декотрих заборонених у підсоветській Україні, та й саму методу де в чому переглянуто» (Shevelov, 1963a, с. 7). Тим-то автор не вбачав жодної загрози для Л. Булаховського в оприлюдненні свого переінакшеного тексту. Останнє слово все-таки було за видавництвом, котре мало твердий намір цю книгу друкувати після значних вкладень у цей проєкт (пор. Лучук, 2018, с. 109).

По зустрічі з Л. Булаховським (як можна думати) на IV Міжнародному з'їзді славистів у Москві (на початку вересня 1958 р.), де він міг особисто з'ясувати справу щодо київського тексту про просте речення, К. фан Схонефелд уже 18 вересня у Лейдені узгоджує з Ю. Шевельовим дальшу долю публікації (див. Schooneveld, 1952—1963, Shevelov to Schooneveld, September 3, 1958; Schaedtler to Shevelov, September 16, 1958). Видавець затявся: друк англomовної версії слід відтермінувати, щоб не нашкочити тим Л. Булаховському (Шевельов, 2001, с. 274).

У квітні 1961 р. Л. Булаховський помер, і вже за рік видавництво *Мутон* поновлює роботу над синтаксисом Ю. Шевельова. Урешті 1963 р. книжка виходить під назвою *The Syntax of Modern Literary Ukrainian: The Simple Sentence*. У передмові автор переповів перипетії довкола цього видання й окреслив особливості самої книги. Прагнучи методологічно наблизити свою студію до структуралізму (але не «механістичного», а «прагматичного»), він повилучав «деякі різкі формулювання психологічного штибу», хоч і розумів, що «докорінно їх годі усунути». Насамкінець Шевельов обрав синтетичний підхід, спостерігши ознаки розчарування в середовищі самих представників структуралізму, які вже тоді вдавалися до спроб поєднати «механістичний структуралізм із т. зв. класичною граматикою», — а тому «синтеза, чи певний еkleктизм — це те, що, вочевидь, потрібне» (Shevelov, 1963a, с. 10). Другою важливою рисою його підходу стало розуміння мовних процесів у динамічній синхронії (там само, с. 11). Видання супроводжено технічними доповненнями: переліком цитованих письменників із роками життя, списком літератури, іменним і предметним покажчиками (там само, с. 19—22, 312—319), що на їх брак нарікали рецензенти і *Курсу*, і *Нарису* (Кротевич, 1952, с. 110; Чередниченко, 1952, с. 79; Боршак, 1953, с. 729).

Водночас *Мутон* видає і перший том серії *Current Trends in Linguistics* [= Новітні тенденції в мовознавстві], де від Ю. Шевельова вміщено

огляд лінгвістичних публікацій у підрадянських Україні й Білорусі⁷. І тут удруге науковець виказує себе справжнім автором розділу *Просте речення* у київському виданні: «Найґрунтовніше дослідження речення в сучасній літературній українській мові подано в “Курсі” (т. 2) Ю. Шевельовим (Просте речення, надруковане без авторового імені) [...], витримане в традиціях “російської” синтаксичної школи, що її засновниками були О. Потебня, А. Пешковський, Шахматов, Л. Булаховський та ін., — це компроміс між психологічним, логічним і формальним підходами» (Shevelov, 1963b, с. 231).

4. Резонанс від Синтаксису Ю. Шевельова

На книгу Ю. Шевельова з синтаксису простого речення була низка відгуків. Двом рецензентам, зосібна українському емігранту Вікторові Свободі та чеському мовознавцеві українського роду Андрієві Куримському відомою була перша, радянська версія цієї праці. В. Свобода завважив, що Ю. Шевельов залучив був «основні частини цього матеріалу» ще й до свого *Нарису* (Swoboda, 1965, с. 428); А. Куримський наважився порівняти київське та гаазьке видання шевельовського синтаксису: авторова концепція загалом та сама, однак новіша версія значно вирає завдяки вдосконаленій структурі (А. К., 1965, с. 10). На сторінках тижневика *Українські Вісті* Микола Степаненко вітав появу книги як «першої й єдиної систематично написаної публікації про синтаксу слов'янської мови», витриманої «на високому рівні новітнього мовознавства» (Степаненко, 1964). Схожу характеристику отримала книга й від Ярослава Рудницького (Rudnyskuj, 1964, с. 58).

Американські славісти натомість познаходили в ній недоліки та слабкі місця. Чимало закидів висловив гарвардський русист і болгарист Джозеф Фан Кемпен. Низка термінів і понять у тексті Ю. Шевельова здалися рецензентові то «невиразними», то «взятими надто загально», то «неточними», то «вкрай сумнівними» (Van Campen, 1965, с. 126, 128—130, 132, 134—135). У цілому, представлений матеріал, на Дж. Фан Кемпену думку, хибував на «погане структурування» і на «композиційну розхристаність» (там само, с. 128, 135—136). Були й принципові завваги, як-от: «[...] суттєвим недоглядом є визначення складного речення як “синтаксичної одиниці, що з погляду значення й інтонування охоплює декілька простих речень”. Тракткування самого терміна “просте речення” взагалі немає. Ба більше, таке визначення не дає жодних критеріїв, щоб знати, коли ж низка простих речень утворює складне речення, а коли ні» (там само, с. 132). В англомовній грамати́чній традиції на позначення ‘простого

⁷ У Радянському Союзі на цей том з'явилася анонімна рецензія в провідному російському журналі *Вопросы языкознания*, проте статтю Ю. Шевельова в ній не дискутовано, а лише заповіджено детальний її розбір «у спеціальних українських лінгвістичних виданнях» (Анонімно, 1965, с. 147). Та замість повноцінного аналізу статті *Belorussian and Ukrainian*, її лише побіжно згадано в журналі *Мовознавство* як «яскравий приклад наклепницької діяльності Ю. Шевельова» (Тарасюк, 1970, с. 46).

речення' узвичаєним є термін *clause*, хоча й терміном *simple sentence* (не-милим рецензентові) просте двоскладне речення теж називано (Leiper, 1923, с. 13, 214). Утім опонент чомусь мав його за власний витвір Ю. Шевельова. Так само решта термінів, не зрозумілих американцеві, були радше дослівно перекладені з української чи німецької, і науковцям інакшого вишколу вони здавалися штучними (Van Campen, 1965, с. 127, 130—131). В. Свобода звернув увагу на ще два невдалих вислови, вжитих у книзі: *order of tenses* замість поправного *sequence of tenses* 'узгодження часів' та *isolated words and expressions* замість коректного *parenthetic words and expressions* 'відокремлені слова й конструкції' (Swoboda, 1965, с. 429). Усі ці неокоректності можна було б списати на поспіх перекладача, чие ім'я в самій книзі не подано, та остаточне рішення про переклад кожного терміна було за автором (Лучук, 2018, с. 87—111).

Не сама лише термінологія в книзі 1963 р. була недосконалою; переклад уривків із художніх творів теж подеколи хибував на недбалість, а то й на некоректність. Дж. Фан Кемпен зазначив, що «мова в перекладах українських ілюстрацій переважно бідна [...]. Прикрішим є те, що чимало перекладів просто неточні» (Van Campen, 1965, с. 130). Не втримався від коментаря і В. Свобода — на його думку «англійські відповідники часом штучні й убогі, трапляються й помилки» (Swoboda, 1965, с. 429). Подібні закиди робив іще один американський славіст, Джон Біб: «На жаль, англійські відповідники не дуже вдалі. Вони часто-густо не дотягують стилістично до оригіналів або ж не передають стилістичних тонкощів». Зокрема, й використання *Українсько-англійського словника* Костянтина Андрусишина з його «численними кривотлумаченнями англійського слововжитку позначилося в Шевельова на всьому перекладі» (Beebe, 1965, с. 82).

Погляди рецензентів розійшлися щодо авторового трактування мовної норми: В. Свобода певен був, що норма в книзі Ю. Шевельова впливає з самого ілюстративного матеріалу, а не «накидається апріорі» (Swoboda, 1965, с. 428); М. Степаненко теж завважив, що «Шевельов розглядає мову як процес і її характерні особливості означає такими, якими вони є зараз, або були колись, уникаючи спокусливих намірів закріплювати які-небудь норми або застосовувати приписи» (Степаненко, 1964). Тим часом Дж. Фан Кемпен обернув ситуацію навспак: «Ведення дискусії про загальні тенденції — це звичне твердження приписового стибу. Хоча Шевельов у передмові заявляє, що він не чинив “жодних спроб накинути якісь норми, а тільки прагнув виявити ті з них, котрі або вже міцно вкорінилися, або вкорінюються тепер”, його присуди зчаста мають прескриптивний ухил» (Van Campen, 1965, с. 129).

Отже, американські рецензенти (Дж. Фан Кемпен і Дж. Біб) висловлювали серйозні зауваження щодо неточного або невдалого перекладу чи вже прикладів з літератури, чи деяких термінів і зворотів; вельми критично сприйнято й авторську еkleктичну методологію: поєднання структурного підходу з елементами східнослов'янської синтаксичної традиції. Натомість мовознавці-емігранти (В. Свобода, М. Степаненко та Я. Руд-

ницький), а також представник чеської лінгвістики А. Куримський оцінили методологічний експеримент Ю. Шевельова високо.

5. Потракування мовної норми в трьох версіях тексту Ю. Шевельова

Звісно, у першій версії цієї праці, написаній у 1940—41 рр., Ю. Шевельов мусив брати до уваги жорсткий радянський прескриптивізм, але й тоді намагався зберігати об'єктивність. У київському виданні неодноразово підкреслено: певні явища — архаїзми чи діалектизми — не належать до літературної норми української мови (Шевельов, 1951, с. 23, 25, 29—30, 38, 40, 44, 52, 54—55, 67, 77, 79—83, 86—89, 93, 97, 104, 125—126), що цілком узгоджувалося з офіційною лінією радянського мовного планування. Притому діалектні одиниці чи форми не завжди трактовано як ненормативні, ба більше — говірну й говіркову мову Ю. Шевельов уважав за джерело літературної мови (там само, 1951, с. 8, 14, 27, 30, 39—40, 49, 89—90, 92—93, 104, 109, 112, 114, 122). Його увага до тенденцій у розвитку мови прозирає ще в першій версії тексту (там само, с. 14, 30, 40, 48—50, 67, 105, 108—110). У *Нарисі* власні пояснення та оцінки Ю. Шевельов уже спиратиме на виявлені в самій мовній структурі розвинені й намічені тенденції (Шерех, 1951, с. 39, 44, 109, 175, 184—186, 193—194, 248—256). Що ж натомість пропонує його *Синтаксис* 1963 р.? Порівняймо три видання (*Курс*, *Нарис* і *The Syntax*) на прикладі двох однакових на позір уступів.

1. У першому випадку йдеться про дублетне дієслівне керування, коли родовий і давальний відмінки функціонують паралельно, як синоніми, напр.: *зрадити кого / кому*.

«Крім впливу різних діалектів, має певне значення в появі цих дублетів і взаємовплив різних синонімічних зворотів [...]. Безперечно, що така синтаксична строкатість є явище негативне і *буде усунена в процесі* дальшого *нормування* літературної мови» (Шевельов, 1951, с. 15).

«Це т. зв. дублети керування. Вони пояснюються впливом різних діалектів на літературну мову, а іноді і впливом чужих мов. [...] Але особливо шкідливі були російські впливи, що посилюлися в наслідок систематичної русифікації української літературної мови, здійснюваної більшовизмом на Україні. [...] Вони [дублети] так само загалом не корисні і свідчать про перешкоди вільному розвитку літературної мови. *При нормальному розвитку літературна мова або позбувається їх, або диференціює, надаючи їм різного значення*» (Шерех, 1951, с. 76—77).

«Дублети виникають, окрім як під діалектним впливом, ще й унаслідок взаємовпливів різних синонімічних конструкцій. [...] Така синтаксична строкатість є шкідливою і безперечно *буде усунена* в подальшому розвитку літературної мови.

Слабке керування, властиве всім сучасним літературним мовам, на котрих досі позначається сильний діалектний вплив, додатково поширюється в Радянській Україні в наслідок русифікації» (Shevelov, 1963a, с. 38—39).

Останній варіант засвідчує компроміс попередніх двох. Тут перші двоє речень практично повторюють київське видання, з однією посутньою відмінністю: «буде усунена в процесі дальшого *нормування*» замінено на «буде усунена в подальшому *розвитку*».

2. Другий приклад стосується до пасивних конструкцій на *-но*, *-то* й до суперечки навколо дієслова-зв'язки *бути* при цій конструкції в минулому й майбутньому часі, а також навколо доречності чи недоречності орудного відмінка діяча. Деякі мовознавці 1920-х рр. наполегливо радили не вживати ні дієслова-зв'язки, ні орудного відмінка діяча, однак, відколи корпусне планування української мови поставлено на інші рейки (після 1933 р.), пуристичний підхід ототожнено з націоналістичним. До-воєнний текст Ю. Шевельова внаочнює генеральну лінію радянської мовної політики кінця 1930-х рр.

«Націоналістичні намагання законсервувати безособові речення на *-но*, *-то* в їх первісному значенні (процес людської дії, що відбувалася в минулому часі, а в зв'язку з цим заборона вживання цих речень на означення явищ природи, заборона вживання при них допоміжного дієслова *було* або *буде*, орудного відмінка дійової особи), [...] суперечили тенденціям розвитку цього типу речень у живій мові і обмежували синтаксичну гнучкість мови у відповідності до ускладнюваного мислення. Отже, не дивно, що такі спроби були викриті, відкинуті і, природно, не прищепилися» (Шевельов, 1951, с. 66—67).

«Вживати в реченнях на *-но*, *-то* слів *було*, *буде* наші пуристи не радять, і справді ці допоміжні дієслова, особливо *буде*, трапляються тут покищо не дуже часто, але не можна не помітити, що подібні факти дедалі частішають» (Шерех, 1951, с. 94).

«Дехто з українських мовознавців (Курило, Сулима, Сімович і інші) прагли зберегти в первинному значенні безособові речення на *-но*, *-то* (процес людської діяльності в минулому) й тому застерігали від уживання таких речень на позначення природних явищ, від уживання їх з дієсловом-зв'язкою *було* й *буде* та з орудним відмінком діяча. Ця тенденція, [...] суперечила мовній практиці».

«Коли поглянути уважніше на мовні факти, не можна не помітити багатьох прикладів уживання речень на *-но*, *-то* з дієсловом *було* в літературній мові ще від середини XIX ст. Вживання орудного відмінка діяча також стає дедалі частішим» (Shevelov, 1963a, с. 42—43).

В остаточному варіанті автор очевидно балансує між настановами авторитетів 1920-х рр. та реальним мововжитком, який уже помітно від них відходить.

Ю. Шевельов дійсно намагався якомога об'єктивніше трактувати не до кінця усталені мовні явища, зважаючи головню на природу самої мови. Він помітно поповнив список джерел творами репресованих українських радянських письменників, західноукраїнських і діаспорних авторів. Їх перелік у *Синтаксисі* обіймає 182 імені, тоді як *Курс* налічує 80 імен. Тож науковець свідомо аналізував мовні процеси на підставі всіх

варіантів української літературної мови — «підрадянського», західно-українського й діаспорного, — з метою дати реальну оцінку синтаксичним процесам, відстежуваним упродовж XIX — першої половини XX ст. (див. Rudnyckyj, 1964, с. 57).

Розглядаючи мову як рухому систему, у питанні нормування за провідні критерії автор брав розвиток самої мови та чинні тенденції в мововжитку. Чи не вперше цю засаду науковець застосував у своєму *Нарисі*: «Норми літературної мови тим кращі, чим більше вони відповідають тенденціям розвитку даної мови й чим на більше число мовців вони спираються. Однак кінець-кінцем у них завжди є певна частина довільності й суб'єктивності. Із погляду суто наукового не можна говорити, що в мові щонебудь є правильне або неправильне, — бо все, що є в мові, має причини своєї появи, отже, по-своєму обґрунтоване. Але практичні потреби порозуміння, спілкування й закріплення національної єдності владно вимагають, щоб норми були і щоб у мові засуджувалося все те, що цим нормам не відповідає» (Шерех, 1951, с. 9). Це помітив і І. Боршак: автор підкреслює «не лише “норми”, але також і тенденції мови» (Боршак, 1953, с. 728). У *Синтаксисі* 1963 р. втілено аналогічний принцип: «центральною в нашій студії є саме українська літературна мова, та, якою вона є сьогодні, а не та, якою за тими чи тими приписами вона мусіла би бути» (Shevelov, 1963a, с. 9).

6. Висновки

Оприлюднення в радянському університетському підручнику розділу *Просте речення* авторства Ю. Шевельова, тоді вже осілого в Америці, було дещо ризикованим кроком з боку Л. Булаховського — нехай він і зауважував це приміткою зі своїм прізвищем. І розділ цей, попри дрібні зауваги рецензентів, заслужено вважався одним із найкращих у двотомному *Курсі сучасної української літературної мови*. Внаслідок численних перипетій у Західному світі (розширення та вдосконалення тексту про просте речення, його переклад німецькою мовою, нездійснений друк у Німеччині, невдала друга спроба видати німецьку версію в Європі, переклад англійською, відкладення друку його на невизначений термін) автор якоюсь мірою до цієї теми збайдужів. Коли він довідався про появу свого тексту в київському *Курсі*, оприлюднення *Синтаксису* на Заході довелося затримати, щоб не компрометувати власного університетського наставника. За декілька років обставини дозволили видати книжку, у передмові до якої мовознавець зміг признатися до авторства розділу *Просте речення*, інколи приписуване самому Л. Булаховському.

Зіставлення трьох версій шевельовської студії про просте речення ілюструє особистий поступ науковця в методології та в підході до мовної норми. Методологічно від психологізму він перейшов до структуралізму (що засвідчує його *Нарис*), і зрештою — до синтезу обох цих напрямів. Звичайно, такий синтез був малоприйнятним для американських мовознавців чи навіть славістів, вишколених на самих лише західних, здебільшого

американських зразках і на геть відмінній синтаксичній традиції. Тим-то американські рецензенти у книзі Ю. Шевельова вбачали силу термінологічних і поняттєвих дивацтв — на відміну від емігрантів чи європейських славістів.

Очевидним є неоднакове інтерпретування мовних явищ у *Курсі* та *Нарисі*; однаке в пізнішій (і довершеній) версії свого тексту Ю. Шевельов досяг більшої вираженості завдяки осмисленню мови як системи в безупинному русі й розвитку, трактованій в дусі динамічної синхронії. Із цього погляду мовний стандарт чи норму неможливо зафіксувати на тривало, можна лише відстежити напрям розвитку. Ю. Шевельов наважився на непростий експеримент: подати синтаксичний аналіз усіх мовних варіантів української літературної мови, побудований на засадах структуралізму. Завдяки цьому його *Синтаксис* і дотепер не втрачає актуальності, а репрезентовані в ньому теорія та класифікації явищ навіть утвердились, адже й сучасна синтаксична теорія словосполучення та простого речення на велику міру бере початок з розділу пера Ю. Шевельова в *Курсі* за редакцією Л. Булаховського.

Автор висловлює щире подяку нідерландському мовознавцеві Андрісові фан Хелдену за надані фотокопії з архіву Корнеліса фан Схонефелда та Сергієві Вакуленку за посередництво в цій справі. За фотокопії з фонду Льька Борщака належить подяка харківському пам'яткознавцеві Валерію Романовському.

ЛІТЕРАТУРА

- [Анонімно]. (1965). [Рецензія на книгу *Current Trends in Linguistics* (т. 1: Soviet and East European Linguistics), Т. А. Себеок (ред.)]. *Вопросы языкознания*, 3, 147—165.
- Белей, Л. (2012). У пошуках третього виміру: Західноєвропейський період творчості Юрія Шереха — мовознавця (1947—1953). В Ю. Шевельов, *Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947—1953 рр.)* (с. 13—28). Київ: Темпора.
- Білодід, І. К. (ред.). (1972). *Сучасна українська літературна мова. Синтаксис*. Київ: Наукова думка.
- Бойко, Ю. (1952). Визначний вклад в українське мовознавство [Рецензія на книгу *Нарис сучасної української літературної мови*, Ю. Шерех]. *Київ. Журнал літератури і мистецтва*, 5—6, 302—308.
- Боршак, І. К. (1951—1955a). *Листи І. Борщака до Ю. Шереха*. Фонд І. К. Борщака (Ф. 48, оп. 2, спр. 32), Центральний державний архів зарубіжної україніки, Київ, Україна.
- Боршак, І. К. (1951—1955b). *Листи Ю. Шереха до І. Борщака*. Фонд І. К. Борщака (Ф. 48, оп. 2, спр. 82), Центральний державний архів зарубіжної україніки, Київ, Україна.
- Боршак, І. (1953). Сучасна українська літературна мова. *Україна. Українознавство і французьке культурне життя*, 9, 726—729.
- Булаховський, Л. А. (1942, 15 червня). [Лист до Редька Ф. А.]. Фонд Редька Ф. А. (Ф. 2, оп. 1, спр. 13), Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва, Київ, Україна.
- Булаховський, Л. А. (ред.). (1958). *Дослідження з синтаксису української мови*. Київ: Видавництво АН УРСР.
- Вадимов, Д. (1937, 29 декабря). Русско-украинский словарь и его составители (По телефону от киевского корреспондента «Правды»). *Правда*.
- Вакуленко, С. (2014). Переклад наукового доробку Юрія Шевельова: здобутки та перспективи. В *Юрій Шевельов — учора, сьогодні, завтра: Збірка за підсумками наукових викладів у Харкові 30 жовтня 2013 р.* (с. 113—129). Харків: Майдан.
- Василенко, І. О. (1955). [Рецензія на книгу *Курс сучасної української літературної мови* (т. 1—2)]. *Мовознавство. Наукові записки*, XIII, 138—152.

- Виноградов, В. В. (1954). Некоторые задачи изучения синтаксиса простого предложения (на материале русского языка). *Вопросы языкознания*, 1, 3—29.
- Иванова, В. Ф. (1955). Обсуждение второго тома «Грамматики русского языка». *Вопросы языкознания*, 4, 145—151.
- Каруник, К. (2012). Між Харковом і Мюнхеном: «переходова» наукова праця Юрія Шевельова. В Ю. Шевельов, *До питання про генезу й природу називних речень* (с. 3—18). Харків: Харківське історико-філологічне товариство.
- Каруник, К. (2019). Академік Іван Білодід і радянське мовне планування в Україні. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства*, 16, 109—146.
- Кротевич, Е. В. (1952). [Рецензия на книгу *Курс сучасної української літературної мови* (т. II: Синтаксис), Л. А. Булаховський (ред.)]. *Советская книга*, 12, 101—110.
- Лучук, О. (ред.). (2018). *Colloquia Epistolaria. Юрій Шевельов і Юрій Луцький. Листування (1950—2000)* (кн. 1: 1950—1984 рр.). Харків: Акта.
- Масальський, В. (1948). *Порядок слів в українській мові: Лекція для студентів-заочників педагогічних інститутів*. Київ: Радянська школа.
- Наконечна, Г. (1954, 26 вересня). Здобутки української науки. *Українські Вісті. Основні проблеми розвитку мовознавства в Українській РСР на 1959—1965 рр.* [Для службового користування]. (1959). Київ: Видавництво АН УРСР.
- Плющ, П. П. (1971). *Історія української літературної мови*. Київ: Вища школа.
- Рудницький, Я. (1952). Важлива праця про українську літературну мову. *Нові дні*, 31, 25—26.
- Сапегін, А. (1940). Тематичний план Академії наук УРСР на 1940 р. *Вісті АН УРСР*, 1, 30—35.
- Степаненко, М. (1964, 5 квітня). Нова книга проф. Ю. Шевельова. *Українські Вісті*.
- Тарасюк, М. (1970). Їхні ідеологічні позиції (буржуазно-націоналістична преса про українську мову і мовознавство). *Мовознавство*, 4, 39—49.
- Чаплинко, В. (1952, 7, 14, 21 грудня). Ще про Шерехів «Нарис». *Свобода (Недільне видання)*.
- Чередниченко, І. (1952). [Рецензія на книгу *Курс сучасної української літературної мови* (т. II: Синтаксис), Л. А. Булаховський (ред.)]. *Українська мова в школі*, 1, 76—79.
- [Шевельов, Ю.] (1951). Просте речення. У Л. А. Булаховський (ред.), *Курс сучасної української літературної мови* (т. II: Синтаксис, с. 5—141). Київ: Радянська школа.
- Шевельов, Ю. (2001). *Я — мене — мені... (і довкруги). Спогади* (т. I: В Україні). Харків — Нью-Йорк: Видання часопису «Березіль»; Видавництво М. П. Коць.
- Шерех, Ю. (1947). *До генези називного речення*. Мюнхен: б. в.
- Шерех, Ю. (1951). *Нарис сучасної української літературної мови*. Мюнхен: Молоде життя.
- A[ndrej]. K[urimský]. (1964). *Ukrajinská syntax* [Review of the book *The Syntax of Modern Literary Ukrainian. The Simple Sentence*, by G. Y. Shevelov]. *Jazykovědné Aktuality. Zpravodaj Jazykovědného sdružení při Československé akademii věd*, 1, 9—10.
- Barnstead, J. (1977) [Review of the book *Suchasna ukraïns'ka literaturna mova. Syntaksys*, by I. Bilodid (Ed.)]. *Recenzija. A Review of Soviet Ukrainian Scholarly Publications*, 7(2), 19—26.
- Beebe, J. F. (1965). [Review of the book *The Syntax of Modern Literary Ukrainian. The Simple Sentence*, by G. Y. Shevelov]. *The Slavic and East European Journal*, 9(1), 81—82.
- Karunyk, K. (2016). How do phonemes work in historical phonology? The approach of George Y. Shevelov. In C. Assunção, G. Fernandes, & R. Kemmler (Eds.), *Tradition and Innovation in the History of Linguistics* (pp. 165—175). Münster: Nodus Publikationen.
- Leiper, M. A. (1923). *A New English Grammar*. New York: MacMillan.
- Matthews, W. K. (1952). [Review of the book *Narys suchasnoï ukraïns'koï literaturnoi movy*, by Iu. Sherekh]. *The Slavonic and East European Review*, 31(76), 270—273.
- Rudnycky, J. B. (1964). [Review of the book *The Syntax of Modern Literary Ukrainian. The Simple Sentence*, by G. Y. Shevelov]. *Slavica Canadiana*, 51, 57—58.
- Schooneveld, C. H. van. (1952—1963). *Mouton correspondence with G. Y. Shevelov*. Cornelis Hendrik van Schooneveld Archive Collection (SCH 1, 3263), Leiden University Library, Leiden, the Netherlands.
- Shevelov, G. Y. (1953—1974). *Correspondence*. George Y. Shevelov's Archival Collection (Box 12, Folder 3). Columbia University, Rare Book and Manuscript Library, New York, the USA.

- Shevelov, G. Y. (1963a). *The Syntax of Modern Literary Ukrainian: The Simple Sentence*. The Hague: Mouton & Co.
- Shevelov, G. Y. (1963b). Belorussian and Ukrainian. In T. A. Sebeok (Ed.), *Current Trends in Linguistics* (Vol. 1: Soviet and East European Linguistics, pp. 217–264). The Hague: Mouton & Co.
- Swoboda, V. (1965). [Review of the book *The Syntax of Modern Literary Ukrainian. The Simple Sentence*, by G. Y. Shevelov]. *The Slavonic and East European Review*, 43(101), 427–430.
- Van Campen, J. A. (1965). [Review of the book *The Syntax of Modern Literary Ukrainian. The Simple Sentence*, by G. Y. Shevelov]. *Language*, 41(1), 126–136.

Статтю отримано 16.02.2022

Статтю схвалено 28.03.2022

REFERENCES

- A[ndrej]. K[urimský]. (1964). Ukrajinská syntax [Review of the book *The Syntax of Modern Literary Ukrainian. The Simple Sentence*, by G. Y. Shevelov]. *Jazykovědné Aktuality. Zpravodaj Jazykovědného sdružení při Československé akademii věd*, 1, 9–10 (in Czech).
- [Anonymous]. (1965). [Review of the book *Current Trends in Linguistics* (Vol. 1: Soviet and East European Linguistics), by T. A. Sebeok (Ed.)]. *Voprosy Iazykoznanii*, 3, 147–165 (in Russian).
- Barnstead, J. (1977). [Review of the book *Suchasna ukraïns'ka literaturna mova. Syntaksys*, by I. Bilodid (Ed.)]. *Recenzija. A Review of Soviet Ukrainian Scholarly Publications*, 7(2), 19–26 (in English).
- Beebe, J. F. (1965). [Review of the book *The Syntax of Modern Literary Ukrainian. The Simple Sentence*, by G. Y. Shevelov]. *The Slavic and East European Journal*, 9(1), 81–82 (in English).
- Belei, L. (2012). U poshukakh tret'oho vymiru: Zakhidnoieuropeïski period tvorchosti Iurii She-rekha — movoznavtsia (1947–1953). In Iu. Shevel'ov, *Narys suchasnoi ukraïns'koï literaturnoi movy ta inshi linhvistychni studii (1947–1953 rr.)* (pp. 13–28). Kyiv: Tempora (in Ukrainian).
- Bilodid, I. K. (Ed.). (1972). *Suchasna ukraïns'ka literaturna mova. Syntaksys*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Boiko, Iu. (1952). Vyznachnyi vklad v ukraïns'ke movoznavstvo [Review of the book *Narys suchasnoi ukraïns'koï literaturnoi movy*, by Iu. Sherekh]. *Kyiv. Zhurnal Literatury i Mystetstva*, 5–6, 302–308 (in Ukrainian).
- Borshchak, I. (1951–1955a). *Borshchak's letters to Iu. Sherekh*. Il'ko Borshchak Archival collection (Collection 48, Catalogue 2, Folder 32), Central State Archive of the Émigré Ukrainians, Kyiv, Ukraine (in Ukrainian).
- Borshchak, I. (1951–1955b). *Iu. Sherekh's letters to Borshchak*. Il'ko Borshchak Archival collection (Collection 48, Catalogue 2, Folder 82), Central State Archive of the Émigré Ukrainians, Kyiv, Ukraine (in Ukrainian).
- Borshchak, I. (1953). Suchasna ukraïns'ka literaturna mova. *Ukraïna. Ukraïnoznavstvo i Frantsuz'ke Kul'turne Zhyttia*, 9, 726–729 (in Ukrainian).
- Bulakhov's'kyi, L. A. (1942, June 15). [Letter to Red'ko F. A.]. Red'ko F. A. Archival collection (Collection 2, Catalogue 1, Folder 13), Central State Archive-Museum of Literature and Arts, Kyiv, Ukraine (in Ukrainian).
- Bulakhov's'kyi, L. A. (Ed.). (1958). *Doslidzhennia z syntaksysu ukraïns'koï movy*. Kyiv: Vydavnytstvo AN URSSR (in Ukrainian).
- Chaplenko, V. (1952, December, 7, 14, 21). Shche pro Sherekhiv “Narys.” *Svoboda (Sunday Issue)* (in Ukrainian).
- Cherednychenko, I. (1952). [Review of the book *Kurs suchasnoi ukraïns'koï literaturnoi movy* (Vol. 2: Syntaksys), by L. A. Bulakhov's'kyi (Ed.)]. *Ukraïns'ka Mova v Shkoli*, 1, 76–79 (in Ukrainian).
- Ivanova, V. F. (1955). Obsuzhdenie vtorogo toma “Grammatiki russkogo iazyka.” *Voprosy Iazykoznanii*, 4, 145–151 (in Russian).
- Karunyk, K. (2012). Mizh Kharkovom i Miunkhenom: “Perekhodova” naukova pratsia Iurii Shevel'ova. In Iu. Shevel'ov, *Do pytannia pro henezu i pryrodu nazyvnykh rechen'* (pp. 3–18). Kharkiv: Kharkivs'ke istoryko-filolohichne tovarystvo (in Ukrainian).
- Karunyk, K. (2016). How do phonemes work in historical phonology? The approach of George Y. Shevelov. In C. Assunção, G. Fernandes, & R. Kemmler (Eds.), *Tradition and Innovation in the History of Linguistics* (pp. 165–175). Münster: Nodus Publikationen (in English).
- Karunyk, K. (2019). Akademik Ivan Bilodid i radians'ke movne planuvannia v Ukraïni. *Zbirnyk Kharkivs'koho Istoryko-Filolohichnoho Tovarystva*, 16, 109–146 (in Ukrainian).

- Krotevich, Ie. V. (1952). [Review of the book *Kurs suchasnoï ukrains'koï literaturnoï movy* (Vol. 2: Syntaksys), by L. A. Bulakhov's'kyi (Ed.)]. *Sovietskaia Kniga*, 12, 101—110 (in Russian).
- Leiper, M. A. (1923). *A New English Grammar*. New York: MacMillan (in English).
- Luchuk, O. (Ed.). (2018). *Colloquia Epistolaria. Iurii Shevel'ov i Iurii Luts'kyi. Lystuvannia (1950—2000)* (Vól. 1: 1950—1984 rr.). Kharkiv: Akta (in Ukrainian).
- Masal's'kyi, V. (1948). *Poriadok sliv v ukrains'kii movi. Lektsiia dlia studentiv-zaochnykh pedahohichnykh instytutiv*. Kyiv: Radians'ka shkola (in Ukrainian).
- Matthews, W. K. (1952). [Review of the book *Narys suchasnoï ukrains'koï literaturnoï movy*, by Iu. Sherekh]. *The Slavonic and East European Review*, 31(76), 270—273 (in English).
- Nakonechna, H. (1954, September 26). Zdobutky ukrains'koï nauky. *Ukrains'ki Visti* (in Ukrainian). *Osnovni problemy rozvytku movoznavstva v Ukrains'kii RSR na 1959—1965 rr.* [Dlia sluzhbovoho korystuvannia]. (1959). Kyiv: Vydavnytstvo AN URSSR (in Ukrainian).
- Pliushch, P. P. (1971). *Istoriia ukrains'koï literaturnoï movy*. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukrainian).
- Rudnyts'kyj, J. B. (1964). [Review of the book *The Syntax of Modern Literary Ukrainian. The Simple Sentence*, by G. Y. Shevelov]. *Slavica Canadiana*, 51, 57—58 (in English).
- Rudnyts'kyi, Ia. (1952). Vazhlyva pratsia pro ukrains'ku literaturnu movu. *Novi Dni*, 31, 25—26.
- Sapiehin, A. (1940). Tematychnyi plan Akademii nauk URSSR na 1940 r. *Visti AN URSSR*, 1, 30—35 (in Ukrainian).
- Schooneveld, C. H. van. (1952—1963). *Mouton correspondence with G. Y. Shevelov*. Cornelis Hendrik van Schooneveld Archive Collection (SCH 1, 3263), Leiden University Library, Leiden, the Netherlands (in English & Dutch).
- Sherekh, Iu. (1947). *Do henezy nazyvnoho rechennia*. Munich: (n.p.) (in Ukrainian).
- Sherekh, Iu. (1951). *Narys suchasnoï ukrains'koï literaturnoï movy*. Munich: Molode zhyttia (in Ukrainian).
- Shevelov, G. Y. (1953—1974). *Correspondence*. George Y. Shevelov's Archival Collection (Box 12, Folder 3). Columbia University, Rare Book and Manuscript Library, NY, United States (in different languages).
- Shevelov, G. Y. (1963a). *The Syntax of Modern Literary Ukrainian: The Simple Sentence*. The Hague: Mouton & Co (in English).
- Shevelov, G. Y. (1963b). Belorussian and Ukrainian. In T. A. Sebeok (Ed.), *Current Trends in Linguistics* (Vól. 1: Soviet and East European Linguistics, pp. 217—264). The Hague: Mouton & Co (in English).
- Shevel'ov, Iu. (presumed). (1951). Proste rechennia. In L. A. Bulakhov's'kyi (Ed.), *Kurs suchasnoï ukrains'koï literaturnoï movy* (Vol. 2: Syntaksys, pp. 5—141). Kyiv: Radians'ka shkola (in Ukrainian).
- Shevel'ov, Iu. (2001). *Ia — mene — meni... (i dovkruihy)*. *Spohady* (Vol. 1: V Ukraïni). Kharkiv — New York: Vydannia chasopysu “Berezil” & Vydavnytstvo M. P. Kots' (in Ukrainian).
- Stepanenko, M. (1964, April 5). Nova knyha prof. Iu. Shevel'ova. *Ukrains'ki Visti* (in Ukrainian).
- Swoboda, V. (1965). [Review of the book *The Syntax of Modern Literary Ukrainian. The Simple Sentence*, by G. Y. Shevelov]. *The Slavonic and East European Review*, 43, 427—430 (in English).
- Tarasiuk, M. (1970). Íkhni ideolohichni pozytsii (Burzhuazno-Natsionalistychna presa pro ukrains'ku movu i movoznavstvo). *Movoznavstvo*, 4, 39—49 (in Ukrainian).
- Vadimov, D. (1937, December 29). Russko-Ukrainskii slovar' i iego sostaviteli (Po telefonu ot kiievskogo korrespondenta “Pravdy”). *Pravda* (in Russian).
- Vakulenko, S. (2014). Pereklad nulkovoho dorobku Iuriiia Shevel'ova: Zdobutky ta perspektyvy. In *Iurii Shevel'ov — uchora, s'ohodni, zavtra: Zbirka za pidsumkamy naukovykh vykladiv u Kharkovi 30 zhovtnia 2013 r.* (pp. 113—129). Kharkiv: Maidan (in Ukrainian).
- Van Campen, J. A. (1965). [Review of the book *The Syntax of Modern Literary Ukrainian. The Simple Sentence*, by G. Y. Shevelov]. *Language*, 41(1), 126—136 (in English).
- Vasylenko, I. O. (1955). [Review of the book *Kurs suchasnoï ukrains'koï literaturnoï movy* (Vols. 1—2), by L. A. Bulakhov's'kyi (Ed.)]. *Movoznavstvo. Naukovi Zapysky*, 13, 138—152 (in Ukrainian).
- Vinogradov, V. V. (1954). Nekotorye zadachi izucheniia sintaksisa prostogo predlozheniia (Na materiale russkogo iazyka). *Voprosy Iazykoznaviia*, 1, 3—29 (in Russian).

Received 16.02.2022

Accepted 28.03.2022

Kateryna Karunyk, Candidate of Sciences in Philology,
Senior Lecturer in the Department of Pedagogics, Philosophy, and Language Training,
Kharkiv Medical Academy of Postgraduate Education
58 Amosov St., Kharkiv 61176, Ukraine
E-mail: karunyk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3157-7833>

GEORGE SHEVELOV'S STUDY
THE SIMPLE SENTENCE AND ITS INTRICATE STORY

In 1941, George Y. Shevelov prepared a chapter on the syntax of clauses in the Ukrainian language for a textbook published, however, ten years later. During World War II, Shevelov fled westward, and in the late 1940s, his intent to print the paper on the clause syntax in German translation failed. Shevelov's book *Narys suchasnoï ukrains'koï literaturnoï movy*, which appeared in Munich in 1951, contained a section on syntax based on his study of clause structure. The same year the volume *Kurs suchasnoï ukrains'koï literaturnoï movy. Syntaksys* edited by Bulakhovs'kyi came out in Kyiv. It starts with Shevelov's chapter on the clause, though without the author's name. Hence in Ukraine, it was widely believed that the section on the Ukrainian clause structure belonged to Leonid Bulakhovs'kyi.

Having moved to the USA in 1952, Shevelov got an opportunity to have his syntax published by the *Mouton & Co* publishing house in English translation. However, rumors about the similar text issued earlier in Kyiv disturbed the publisher, and the printing of the Ukrainian clause syntax textbook was postponed again. *The Syntax of Modern Literary Ukrainian. The Simple Sentence* was finally released in 1963.

This paper elucidates several episodes of the intricate story of Shevelov's *Simple Sentence* via the first-hand citations of Shevelov's correspondence obtained from Schooneveld's, Borshchak's, and Shevelov's archives. An analysis of numerous reviews of all three editions sheds light on how the experts in the USSR, in the Ukrainian émigré circles, and in the American Slavic realm assessed Shevelov's text. Resting upon the Russian and European grammar tradition, Shevelov's syntax seemed vague to the American Slavicists. Nevertheless, startling is the author's synthesis of the structural and logical approaches. Its final version provides valuable remarks of the author on the syntactic phenomena viewed through the developmental trend of the language system. Unfortunately, the book remains unknown to Ukrainian linguists.

Keywords: syntax of the Ukrainian language, clause syntax, grammar tradition, structural approach